

Реферат о завршеној дисертацији

ДИРОУЗОВА КОНТЕКСТУАЛИСТИЧКА СЕМАНТИКА САЗНАЈНИХ ТВРДЊИ И ПРОБЛЕМ ФИЛОЗОФСКОГ СКЕПТИЦИЗМА

кандидата СТЕФАНА КУЗМАНОВИЋА

Одлуком Наставно-научног већа Филозофског факултета од 30.05.2024. изабрани смо у комисију за анализу и оцену дисертације *Дироузова контекстуалистичка семантика сазнајних тврдњи и проблем филозофског скептицизма* докторанда Стефана Кузмановића. На основу увида у рад кандидата, подносимо Научном већу Филозофског факултета овај извештај.

• Основни подаци о кандидату и дисертацији

Стефан Кузмановић је рођен 1989. године у Београду. Дванаесту београдску гимназију је завршио 2007. године, након чега уписује основне студије филозофије на Филозофском факултету Универзитета у Београду. Студије завршава 2012. године, с просечном оценом 8,76, одбранивши завршни рад „Фрегеов критеријум разграничења мисли и садржај мисли”, под менторством проф. др Војислава Божичковића. Мастер студије филозофије, на Филозофском факултету Универзитета у Београду, уписао је 2012. године, а завршио 2013. године с просечном оценом 9,50, одбранивши завршни мастер рад „Наука и мерење: проблем мерења у квантној механици”, под менторством проф. др Еве Камерер. Исте године уписује докторске студије филозофије на Филозофском факултету Универзитета у Београду, а испите на овом нивоу студија је положио с просечном оценом 9.83. Области његовог интересовања су епистемологија, филозофија језика и филозофија науке.

Дана 03.03.2022. одбранио је предлог теме дисертације под насловом *Дироузова контекстуалистичка семантика сазнајних тврдњи и проблем филозофског скептицизма* пред комисијом у саставу: доц. др Александра Зорић, проф. др Машан Богдановски и проф. др Живан Лазовић (ментор).

Кузмановић је објавио следећи научни рад:

(2023) “Epistemic Contextualism: Problems of Disagreement and Retraction”, *Theoria* 66(4): 15-32.

Завршена дисертација, под насловом *Дироузова контекстуалистичка семантика сазнајних тврдњи и проблем филозофског скептицизма*, има укупно 97 страна уз пратеће садржаје (насловна страна и резиме на српском и енглеском језику, подаци о комисији, изјаве захвалности, садржај, биографија кандидата и неопходне изјаве о ауторству). Основни текст са библиографијом заузима 84 стране и садржи нешто више од 245 хиљада карактера без размака. Текст је подељен на шест поглавља – „Основне карактеристике епистемичког (конверзационог) контекстуализма и проблем филозофског скептицизма”, „Дироузова класификација различитих типова одговора на скептички приговор”, „Дироузова контекстуалистичка семантика сазнајних тврдњи”, „Дироузов контекстуализам и проблем филозофског скептицизма”, „Модификација Дироузовог контекстуалистичког решења проблема филозофског скептицизма која нимало није наклоњена скептику” и последње, закључно поглавље. Свако поглавље, осим закључног, сачињено је из неколико секција и подсекција.

• Предмет и циљ дисертације

Предмет истраживања дисертације Стефана Кузмановића је анализа аргумената за и против контекстуалистичке семантике сазнајних тврдњи, на примеру теорије Кита Дироуза, као и анализа и модификација Дироузовог контекстуалистичког решења проблема филозофског скептицизма.

Конверзациони (епистемички) контекстуализам и инваријантизам спадају међу најзаступљенија становишта када је у питању теорија значења сазнајних тврдњи. Инваријантисти сматрају да је истиносна вредност сазнајних тврдњи неосетљива на промену конверзационих контекста. Они, углавном, допуштају да је прикладност изговарања сазнајних тврдњи осетљива на такву промену. Са друге стране, конверзациони контекстуалисти тврде да су како прикладност, тако и истиносна вредност сазнајних тврдњи осетљиви на промену конверзационих контекста. Полазећи од тезе да једна иста сазнајна тврдња у два различита конверзациона контекста може да има две различите истиносне вредности, заступници овог становишта у могућности су да понуде својеврсно решење проблема скептицизма. Према том решењу, у свакодневним контекстима ми истинито тврдимо да знамо уобичајене ствари о свету око нас. Филозофски скептик, пак, успева да креира посебан (епистемолошки) конверзациони контекст у којем су епистемички стандарди драстично повишени, те наше уобичајене сазнајне тврдње постају неистините.

Први циљ дисертације је да се покаже како ни контекстуалисти ни инваријантисти не успевају да конструишу аргументе на основу којих би могло да се закључи да је супарничка теорија неодржива. Односно, да присталице и једног и другог становишта могу да формулишу теорије које, иако се сусрећу са одређеним потешкоћама, ипак успевају да одоле главним изазовима са којима се суочавају.

Други циљ дисертације је да се покаже како критике које се упућују контекстуалистичком решењу проблема филозофског скептицизма, ако и не успевају га у потпуности уздрмају, свакако указују на његове озбиљне недостатке. Уверен да због тога те критике не смеју бити занемарене, Кузмановић нуди модификацију Дироузовог решења проблема филозофског скептицизма. Та модификација задржава основне одлике контекстуалистичких решења – промена епистемичких стандарда може довести до стварања конверзационог контекста у којем сазнајне тврдње које су у уобичајеним контекстима биле истините постају неистините. Ово је омогућено, између осталог, због тога што аутор задржава Дироузово правило осетљивости. Он ипак утврђује додатне услове за активацију тог правила. Акцент његове аргументације је на томе да их скептичка хипотеза не задовољава, односно да у расправи са скептиком правило осетљивости није активирано те наше уобичајене сазнајне тврдње остају истините.

• Основне хипотезе од којих се полази у истраживању

Прва хипотеза коју Кузмановић у својој дисертацији поставља заснива се на Дироузовој анализи значења сазнајних тврдњи и проблема филозофског скептицизма. Дироуз настоји да раздвоји аргументацију у корист конверзационог контекстуализма као теорије о значењу сазнајних тврдњи од аргументације у корист контекстуалистичког решења проблема филозофског скептицизма. Да бисмо прихватили контекстуалистичко решење проблема скептицизма, предуслов је да прихватамо и конверзациони контекстуализам као адекватну теорију о значењу сазнајних тврдњи. Међутим, Дироуз сматра да разлози за прихватање конверзационог контекстуализма, као адекватне теорије о значењу сазнајних тврдњи, не зависе од нашег евентуалног прихватања контекстуалистичког решења проблема филозофског скептицизма.

Друга хипотеза полази од Дироузовог уверења да би и у контекстима са најнижим епистемичким стандардима сазнајни субјекат, поред тога што поседује истинито веровање да p , требало да испуњава још неки додатни, ма колико минимални услов, да бисмо могли тачно да му припишемо знање p . Кузмановић настоји да покаже да, ако уопште могу да се нађу контексти са најнижим епистемичким стандардима, има смисла питање да ли постоји скептички контекст са максимално високим стандардима који би и даље били епистемички релевантни.

Трећа хипотеза се тиче конверзационих правила која би требало да важе за све учеснике конверзације. Дироуз сматра да је филозофски скептик у обавези да поштује одређена конверзациона правила како би његова аргументација могла да буде успешна. Аутор, пак, уводи још строжи захтев, односно то да филозофски скептик приликом формулисања својих алтернатива мора да задовољи грајсовска начела кооперативности, одређености и образложености. Ова хипотеза има за циљ да омогући аргументацију према којој радикалне скептичке алтернативе не испуњавају Дироузов услов осетљивости.

• Приказ садржаја по поглављима

Прво поглавље под насловом „Основне карактеристике епистемичког (конверзационог) контекстуализма и проблем филозофског скептицизма” садржи три одељка. У њему аутор скицира две теме којима је посвећена његова дисертација. Прва тема је спор између инваријантиста и заступника

конверзационог контекстуализма по питању значења сазнајних тврдњи, а друга Дироузово решење проблема филозофског скептицизма. У завршном одељку сажето су, као претходнице, приказане Декартова и Ангерова верзија филозофског скептицизма.

Друго поглавље („Дироузова класификација различитих типова одговора на скептички приговор”) приказује неке од најутицајнијих покушаја решења скептичког проблема који су претходили контекстуалистичком: Муров одговор скептику - Дироуз свој одговор пореди са Муровим -, те Дрецекову теорију релевантних алтернатива (ТРА) и Нозикову кондиционалну теорију знања којима је заједничко то што одбацују тзв. принцип дедуктивне затворености знања (ДЗЗ). Као и већина осталих епистемолога, Дироуз задржава тај принцип: ако знамо да важи нека импликација и знамо антецеденс те импликације, онда знамо и њен консеквенс. Нозикова теорија је значајна због тога што уводи идеју о осетљивом веровању као неопходном услову за знање. Наше веровање да радикална скептичка хипотеза није остварена је неосетљиво због тога што бисмо, и када би била реализована, и даље веровали да није. Према Дрецековој ТРА, сазнајни субјект би, да би у датим околностима знао неки исказ p , морао да буде у стању да отклони скуп алтернатива које су у тим околностима релевантне. Зависно од околности, тај скуп може да варира од контекста до контекста. На крају поглавља Кузмановић даје преглед неколико верзија контекстуалистичких теорија које прихватају идеју о релевантним алтернативама (Стајнова, Луис и Коен).

Треће поглавље („Дироузова контекстуалистичка семантика сазнајних тврдњи”) сачињено је од шест одељака, а пети одељак је додатно подељен на одговарајуће секције и подсекције. На почетку поглавља су наведени Дироузови разлози за одбацивање контекстуалистичке ТРА и представљена су два главна примера на основу којих Дироуз формулише своју аргументацију у корист конверзационог контекстуализма. На тим примерима Дироуз жели да покаже да конверзациони контекстуализам успешније објашњава семантику сазнајних тврдњи од инваријанстичких теорија. Према његовом мишљењу, инваријансизам није у стању да усклади асерторичку и семантичку равн. Разлог је у томе што би прикладност изговарања неистинитих тврдњи водила до свеопште забуне саговорника и практичног онемогућавања смислене конверзације. Надаље је приказано како Дироуз своју контекстуалистичку семантику користи да објасни тзв. проблем расправе. Дироуз се прво одлучује за правац према којем важи јединствени критеријум према којем се оцењују тврдње оба саговорника који учествују у расправи, тзв. јединствени семафор с резултатима. Он излаже неколико различитих опција доступних заступницима конверзационог контекстуализма, међу којима је и приступ који се заснива на идеји о најразумнијем конверзационом контексту. Од анализираних опција, Дироуз прихвата ону која се заснива на идеји раскорака. Кузмановић затим разматра неке од критика које се упућују конверзационом контекстуализму, као и одговоре контекстуалиста. Након тога прелази на Дироузову аргументацију против инваријансизма, која се надовезује на претходна Дироузова запажања о тешкоћама инваријанстичког усклађивања семантичке и асерторичке равни. На крају поглавља, он представља неколико критика које, на рачун конверзационог контекстуализма, упућују заступници инваријансизма који узима у обзир контекст сазнајног субјекта, као и Дироузове одговоре на њих. У завршном делу поглавља, кандидат прихвата Дироузову оцену према којој инваријансисти, критикујући конверзациони контекстуализам, претпостављају исправност сопствених и неадекватност супротстављених интуиција. Његов закључак је да иста оцена важи и за Дироузову аргументацију против инваријансизма.

Четврто поглавље („Дироузов контекстуализам и проблем филозофског скептицизма”) сачињено је од пет одељака, а трећи, четврти и пети одељак су додатно подељени на одговарајуће секције. У том поглављу, кандидат представља Дироузово решење проблема скептицизма које доноси исти резултат као и већина осталих контекстуалистичких решења. У свакодневним конверзационим контекстима, наше сазнајне тврдње успевају да задовоље уобичајене епистемичке стандарде, те истинито тврдимо да знамо исказе о спољном свету као и то да скептичке хипотезе нису реализоване. Скептик успешно повисује ове стандарде, па је у епистемолошком контексту истина да не знамо да његове радикалне хипотезе нису остварене, услед чега, сходно правилу ДЗЗ, не знамо ни исказе о спољном свету. Особеност Дироузовог решења се огледа у примени правила осетљивости, које омогућава да стандарди буду повишени и до мере према којој је неопходно да субјекат поседује осетљиво веровање да би знао. Пошто је свако веровање да радикална скептичка хипотеза није остварена неосетљиво, према скептичким стандардима је нетачна свака тврдња да субјекат било шта зна. Кузмановић затим разматра неколико критика Дироузовог решења – Сосину, Корнблитову и Вилијамсову – закључивши да оне, премда не воде одбацивању Дироузовог решења, ипак указују на неке његове значајне недостатке. Следи приказ Дироузовог објашњења како у уобичајеним ситуацијама можемо знамо да нека радикална скептичка хипотеза није остварена. Према Дироузовом мишљењу, у свакодневним контекстима то можемо да знамо

a priori: знамо да скептичка хипотеза није остварена, на основу тога што је одбацујемо као тврдњу која је у сукобу са нашим поимањем природе света који нас окружује. Аутор у томе види слабост Дироузовог решења и потребу да се оно модификује.

Пето поглавље („Модификација Дироузовог контекстуалистичког решења проблема филозофског скептицизма која нимало није наклоњена скептику“) сачињено је од три одељка. У њему кандидат излаже модификацију Дироузовог решења проблема филозофског скептицизма. Модификација је, прво, формулисана на општем нивоу, тако што се активација Дироузовог правила осетљивости условљава задовољавањем одређених додатних критеријума. Да би филозофски скептик успешно повисио епистемичке стандарде, потребно је да испуни такве критеријуме. Кандидат сматра да би ови критеријуми могли да се одреде на различите начине. Као пример, користи адаптацију Лазовићевог инваријанстичког решења, које почива на идеји о важењу конверзационих правила грајсовског типа. Скептикова хипотеза, према овом решењу, не успева да задовољи та конверзациона правила, због чега правило осетљивости остаје неактивирано а епистемички стандарди непромењени. На крају овог поглавља, Кузмановић се осврће на проблем расправе. Он прихвата Дироузову идеју о конверзационом резултату који би био најразумнији за учеснике конверзације. Разумни стандарди су одређени као стандарди који су у складу са тврдњама које поштују грајсовска конверзациона правила.

У шестом, закључном поглављу Кузмановић сумира резултате из претходних поглавља и наговештава приступ који има изгледа да превазиђе проблем са којим се суочава спор између инваријансиста и конверзационих контекстуалиста. Према његовом мишљењу, превелико ослањање на сопствене интуиције у аргументисању против супарничког становишта могло би да се минимизује прибегавањем методским поступцима експерименталне филозофије која у последње време привлачи све већу пажњу епистемолога.

• **Остварени резултати и научни допринос дисертације**

Тематика којом се Кузмановић бави у својој дисертацији заузима значајно место у савременој филозофији. Проблем филозофског скептицизма је, додуше, традиционалан, артикулисао га је Декарт. Конверзациони контекстуализам ново гледиште популарно међу савременим епистемолозима. Дироуз један од од најугледнијих представника. Уз систематичан, детаљан и прегледан приказ његовог становишта, Кузмановић је преиспитао и успешно потврдио све три постављене хипотезе. Посебно се истичу његова решења везана за другу и трећу хипотезу. У вези са другом хипотезом, он је показао да премда има смисла тврдити да постоје контексти са најнижим епистемичким стандардима у којима се постављају веома благи захтеви за знање, контекст који намеће филозофски скептик формулисањем радикалних алтернатива (према којима смо наводно жртве систематске и свеобухватне обмане) претендује на увођење максимално високих стандарда; они ипак нису епистемички релевантни зато што те алтернативе не испуњавају неко додатне критеријуме, пре свега грајсовски конверзациони услов образложености. Из тог разлога, Дироузово правило осетљивости, које представља основни конверзациони механизам за повишење епистемичких стандарда, у скептичком контексту не бива активирано.

На том трагу Кузмановић је успешно преиспитао и трећу хипотезу, дошавши до главних научних резултата. Полазећи од наизглед неспорног става да би, као учесник у расправи, и филозофски скептик морао да поштује грајсовска начела кооперативности, одређености и образложености тврдњи, он уверљиво образлаже зашто радикалне скептичке алтернативе не успевају да активирају Дироузов услов осетљивости. Критикујући Дироузово мишљење да у уобичајеним ситуацијама можемо *a priori* да знамо да радикалне скептичке алтернативе нису остварене (због тога што су у сукобу са нашим целокупним поимањем природе света који нас окружује) и предлаже модификацију Дироузовог решења проблема филозофског скептицизма. У основи, та модификација почива на поменутој идеји о универзалном важењу конверзационих правила грајсовског типа која филозофски скептик не успева да задовољи, тако да правило осетљивости остаје неактивирано а епистемички стандарди непромењени. Коначно, бавећи се тзв. проблемом расправе, Кузмановић је даље развио Дироузову идеју о конверзационом резултату који би био најразумнији за учеснике конверзације, дефинишући разумне стандарде као стандарди који су у складу са тврдњама које задовољавају грајсовска конверзациона правила.

- **Закључак**

На крају овог Извештаја, можемо да констатујемо да Кузмановићева дисертација *Дироузова контекстуалистичка семантика сазнајних тврдњи и проблем филозофског скептицизма* у потпуности задовољава све формалне и садржинске захтеве који се постављају пред радове ове врсте. Кузмановић је одабрао тему која привлачи велику пажњу последњих неколико деценија, систематично је обрадио ослањајући се на обиље релевантне литературе, прецизно и јасно формулисао хипотезе које су предмет његовог истраживања и, пошто их је детаљно размотрио и критички преиспитао, дошао до препознатљивих научних резултата. Због тога са задовољством предлажемо Наставно-научном већу Филозофског факултета Универзитета у Београду да докторанду Стефану Кузмановићу одобри усмену одбрану своје дисертације.

У Београду, _____

Чланови Комисије:

др Живан Лазовић, редовни професор
Филозофски факултет Универзитета у Београду

др Александра Зорић, доценткиња
Филозофски факултет Универзитета у Београду

др Јелена Мијић, научна сарадница
Филозофски факултет Универзитета у Београду